

Pogled u toponimiju Zubaca u istočnoj Hercegovini*

DOMAGOJ VIDOVIĆ
Institut za hrvatski jezik, Zagreb
Institute of Croatian Language, Zagreb
E-mail: dvidovic@ihjj.hr

DOI: <https://doi.org/10.47960/2712-1844.2026.12.251>
UDK: 811.163.42'373.21(497.6Zubci)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5. ožujka 2026.
Prihvaćeno: 29. lipnja 2026.

Sažetak

U ovome se radu obrađuje 390 toponima, na temelju dosad prikupljene te arhivskim i terenskim radom dopunjene građe, u Zupcima u istočnoj Hercegovini, predjelu koji se u srednjovjekovnim povijesnim vrelima nazivao i Vrsinjem. Tijekom srednjovjekovlja, u Zupcima se spominju ojkonimi Turmenti (1412.), Konjsko i Orašje (1420.) te Rapti (1425.). Sva su ostala naselja bila raseljena zbog osmanske okupacije i stalnih buna mjesnoga stanovništva ili su mlađeg postanja. Iz mjesne se ojkonimije izdvaja ime *Turmenti* koje potječe iz srednjolatiniskog apelativa *tormentum*, koji označuje oružje za rušenje zidova te ime *Tuli*, koje je najvjerojatnije antroponimnog postanja. Kao i drugdje po istočnoj Hercegovini velik je udio toponima antroponimnoga postanja u kojima su se okamenila stara slavenska narodna imena kao što je *Boljedrag* te prezimena kao selilački spomenici. Rijetki su odrazi supstratnoga romanskog sloja (usp. toponime *Klačina* i *Škripići* te odrazi apelativa *čatrnja*), a izrazito je zastupljen adstratni turski sloj.

Ključne riječi: toponimija; Zupci; istočna Hercegovina; ojkonimi; slavenska narodna imena; romanski supstrat; turski adstrat.

* Ovaj rad napisan je u okviru projekta *Hrvatski nacionalni identitet: nastanak i osporavanje* (CROIDENT), koji se provodi u sklopu temeljne djelatnosti Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar", a koji financira Europska unija – NextGenerationEU. Za iznesene stavove i mišljenja odgovoran je samo autor te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

An Overview of the Toponymy of Zupci in Eastern Herzegovina

Original scientific article

Received: 5 March 2026

Accepted: 29 June 2026

Summary

This paper analyses 390 toponyms in Zupci, located in eastern Herzegovina. The study uses archival and field research to present a supplemented and, for the first time, comprehensively analysed body of toponymic material from this area. Until now, this material had mostly been compiled but only minimally analysed from a toponymic perspective. The toponyms are analysed with regard to their motivation and linguistic layers.

Zupci has been mentioned under the name Vrsinje since 1305, while the choronym Zupci has prevailed since the mid-15th century, motivated by the name of a Vlach tribe from that area. Only a few oikonyms were recorded in the Middle Ages: Turmenti (1412), Konjsko and Orašje (1420), and Rapti (1425). Along with stećak tombstones and material remains of defensive and religious structures (cf. the toponym *Kaluđerske grede*), life in the pre-Ottoman period is also indicated by certain toponyms revealing that the inhabitants of Zupci venerated Saints Elijah, Sergius, Thecla, and Basil.

The local toponymy has been analysed based on motivation and linguistic layers. In terms of motivation, reflections of geographical appellatives stand out, some of which (such as the appellative *spilo* "cave") are specific to Zupci, while body parts often serve as a source for toponymic metaphors (e.g., the appellative *ždulo* "throat"). As is common elsewhere in eastern Herzegovina, toponyms of anthroponymic origin are highly frequent in Zupci, preserving old Slavic secular names (e.g., *Boljedrag*). Additionally, the local toponymy reflects certain variants of Christian names (*Rubin* < *Rufin*) and foreign names (*Kurtaga*, *Leso* < *Aleksandar*).

Reflections of various linguistic layers can be discerned from the local toponymy. Thus, traces of the Romance substratum layer are confirmed, as appellatives like *čatrnja*, *klačina*, and *škrip* have been preserved in the local toponymy. The oikonym Turmenti is also of Romance origin, derived from the Medieval Latin appellative *tormentum* (*murale*), which denotes a siege engine used for destroying walls. As expected, the Turkish adstratum layer is prominently represented (e.g., *Bunar*, *Čairi*, *Ćumurna glavica*, *Kavura glavica*, *Pod avliju*, *Prasa*).

Keywords: toponymy; Zupci; Eastern Herzegovina; oikonyms; Slavic indigenous names; Romance substrate; Turkish adstrate.

1. Uvod

U ovome se radu obrađuje toponimija Zubaca, područja jugoistočno od Trebinja u hercegovačkome dijelu dubrovačkoga zaleđa. Riječ je o rijetko naseljenome području izloženu stalnim (ratnim i mirnodopskim) sukobima. Ono se u kasnome srednjovjekovlju nalazilo na razmeđu sklavinija Tribunije (Travunije) i Huma te dubrovačke komune (od 1358. Dubrovačke Republike). Nakon osmanskih osvajanja, to je područje bilo na granici između Osmanskoga Carstva i Dubrovačke Republike te u blizini mletačkih posjeda u Boki kotorskoj, a od pripojenja Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj smješteno je na hrvatsko-crnogorsko-bosanskohercegovačkoj tromeđi. Nakon rata u Bosni i Hercegovini (1991.-1995.) upravo je tim područjem prošla granica između dvaju bosanskohercegovačkih entiteta, a Zupci danas pripadaju gradu Trebinju u Republici Srpskoj.

Povijesni su toponimi i dio ojkonima trebinjskoga područja djelomično obrađeni (iznesene su povijesne potvrde i neka etimološka tumačenja) u radovima povjesničara Đure Tošića, Marka Vege, Vojislava Koraća, Mihajla Dinića, Ljube Sparavala, Pavla Anđelića i Radmila Pekića te antropologa i zemljopisca Jevte Dedijera, a značajke je mjesnih govora širega područja opisao Asim Peco.¹ Toponimijom su se širega trebinjskog područja bavili i onomastičari poput Save

¹ ĐURO TOŠIĆ, "Srednjovjekovna župa Trebinje (istorijsko-geografsko-topografski osvrt)", u: *Prilozi*, 25-26, Sarajevo, 1990., str. 65-101; ĐURO TOŠIĆ, *Trebinjska oblast u srednjem vijeku*, Istorijski institut SANU, Beograd, 1998.; MARKO VEGO, *Naselja srednjovjekovne bosanske države*, Svjetlost, Sarajevo, 1957.; MARKO VEGO, "Izvori o Trebinju i okolini u srednjem vijeku", u: *Tribunia*, 6, Trebinje, 1982., str. 115-138; VOJISLAV J. KORAĆ, *Trebinje: period do dolaska Turaka*, Zavičajni muzej Trebinje, Trebinje, 1966.; VOJISLAV J. KORAĆ, *Trebinje: period od dolaska Turaka do 1878., prvi dio*, Zavičajni muzej Trebinje, Trebinje, 1971.; MIHAJLO DINIĆ, *Humsko-trebinjska vlastela*, SANU, Beograd, 1967.; LJUBO SPARAVALO, "Srednjovjekovna groblja, crkvine i crkve na području Šume trebinjske", u: *Tribunia*, 5, Trebinje, 1979., str. 53-137; PAVAO ANĐELIĆ, "Srednjovjekovna humska župa Popovo", u: RADOSLAV DODIG (ur.), *Srednjovjekovne humske župe*, Ziral, Mostar, 1999., str. 27-46; RADMILO PEKIĆ, "Settlements and Population of Vrsinje in the 14th and 15th centuries", u: VLADETA PETROVIĆ (ur.), *Hommage to Academician Desanka Kovačević Kojić*, Ziral, Mostar, 1999., str. 169-204; JEVTO DEDIJER, *Hercegovina: antropogeografske studije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.; ASIM PECO, *Govori istočne Hercegovine*, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1964.

Pujića,² koji je iscrpno obradio trebinjsku ojkonomiju (unutar koje je rastumačio većinu ojkonima), Dragomira Vujičića,³ koji je obradio odraze toponimnih naziva u Zupcima te Domagoj Vidović koji je toponomastički obradio Trebinjsku šumu i Površ.⁴ Vrlo bogatu toponimnu građu Trebinjske šume, Površi i Zubaca u studiji Šuma, Površ i Zupci u Hercegovini iznio je Obren Đurić-Kozić.⁵ Iako su se navedenom studijom obilno služili znanstvenici iz različitih područja (uz povjesničare i povjesničare umjetnosti njome su se osobito često služili etnografi, etnolozi i jezikoslovci), iznimno vrijedna toponimna građa iznesena u toj studiji nakon više od 120 godina tek je djelomično toponomastički obrađena. Ta je građa tim vrjednija zbog činjenice da su Zupci u velikoj mjeri iseljeni, pa bi danas bilo nemoguće prikupiti tako bogatu građu zbog golemih razmjera iseljavanja i trauma izazvanih ratnim zbivanjima tijekom rata u Bosni i Hercegovini (1991.-1995.). Ovaj se rad stoga uglavnom temelji na građi koju je prikupio Obren Đurić-Kozić, a Smail Karačević upotpunio 1964. godine. Đurić-Kozić i Karačević popisali su toponime te su uz manji broj njih iznijeli pučka predanja o njihovu postanku i kratak opis referenta, a Dragomir Vujičić obradio je dio toponimnih naziva. Tu sam građu u manjoj mjeri dopunio tijekom višegodišnjih terenskih i arhivskih istraživanja te toponomastički obradio s obzirom na motivaciju i jezične slojeve. Ovim se radom ujedno toponomastički zaokružuje cjelokupno međurječje Neretve i Sutorine (nakon što su toponomastički obrađeni hercegovački dio Zažablja, južni dio Popova, Bobani, Trebinjska šuma i Površ) s hercegovačke strane hrvatsko-bosanskohercegovačke granice.

² SAVO PUJIĆ, "Iz trebinjske toponimije: porijeklo ojkonima", u: *Tribunia*, 10, Trebinje, 1979., str. 131-186.

³ DRAGOMIR VUJIČIĆ, "Topografski apelativi Zubaca u Hercegovini", u: *Onomastica Jugoslavica*, 1, Ljubljana, 1969., str. 89-104.

⁴ DOMAGOJ VIDOVIĆ, "Toponimija Trebinjske šume i Površi", u: *Folia onomastica Croatica*, 30, Zagreb, 2021., str. 167-217.

⁵ OBREN ĐURIĆ-KOZIĆ, "Šuma, Površ i Zupci u Hercegovini", u: JOVAN CVIJIC (prir.), *Srpski etnografski zbornik*, V/2, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1903., str. 1105-1292.

2. Mjestopis i kratki povijesni pregled

Zupci su u razvijenome srednjem vijeku bili dijelom Tribunije (kojom je do sredine 12. stoljeća povremeno vladala Duklja), od kraja 12. stoljeća do 1377. nalazili su se pod vlašću Nemanjića, pa bosanskih vladara do 1465. uz kratak prekid (1445.-1451.) kad su bili pod dubrovačkom upravom. Područje se spominje razmjerno kasno, tek u 14. stoljeću. U srednjovjekovlju se Zupci češće spominju pod imenom Vrsinje (od 1305.).⁶ Početkom 15. stoljeća u Vrsinju se spominju Radivoj Božiković i Bogdan Milošević, ljudi vojvode Sandalja.⁷ Od 1451. godine područjem vlada herceg Stjepan Vukčić Kosača,⁸ a 15. studenoga 1465. potpada pod osmansku vlast.⁹ Horonim Zupci¹⁰ potječe od imena istoimenoga vlašskog plemena.¹¹ Pripadnici su toga

⁶ Radmilo Pekić napominje kako u povijesnim vrelima nema dokaza da je Vrsinje bilo zasebna župa. R. PEKIĆ, *nav. dj.*, str. 172. Sam horonim *Vrsinje* označava područje između vrhova.

⁷ V. J. KORAĆ, *Trebinje: period do dolaska Turaka*, str. 163.

⁸ M. VEGO, *Naselja srednjovjekovne bosanske države*, str. 138.

⁹ O tome svjedoči spomen Radosava Đurđevića (*Radossauum Giurgieulich*) i Dragiša Nižića (*Dragissam Nixich*) te vlaha Zubaca s područja pod osmanskom vlašću (*vlachis Xubci jurisdictionis Turcorum*) iz 1465. te Radiča Večerinovića (*Radič Vecerunouich*) i Radosava Bogetića *ambos de Versigne vlahos Xubci sic dictos jurisdictionis Turcorum*. ESAD KURTOVIĆ, "Seniori hercegovačkih Vlahi", u: IVICA LUČIĆ (ur.), *Hum i Hercegovina kroz povijest*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., str. 691-692. Usp. R. PEKIĆ, *nav. dj.*, str. 171.

¹⁰ Po predaji su u Petrovu manastiru živjeli car i carica s kćeri i dvojicom momaka, Grubanom i Zubanom. Roditelji su kćer htjeli udati za lijepoga Grubana, ali su se bojali da bi ga iz ljubomore mogao ubiti ružni Zuban, pa su kćer obećali onomu tko prvi prepliva Mokro. Tijekom utrke Zuban je udavio Grubana i sam isplivao na obalu, no car mu zada novi zadatak – uhvatiti bijesnoga konja i na njemu, neosedlanu i nezauzdanu, dojahati do cara. Zuban je konja uhvatio u Carevu polju, koje se otad zove Konjsko, oženio se carevom kćeri te u miraz dobio predio Zupci. O. ĐURIĆ-KOZIĆ, *nav. dj.*, str. 1148.

¹¹ U prvom osmanskom popisu iz 1475.-1477. koji donosi: AHMED S. ALIČIĆ, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1984., str. 122-123, zapisana su osobna imena Vlahi Zubaca. Zabilježena su narodna imena *Bakuš* (< *Bako* < *Branis(l)av*), *Bečo* (< *Beris(l)av*), *Bobor* (< *Bobo* < *Bogdan/Boris(l)av*), *Bogda* (< *Bogdan/Bogos(l)av*), *Bogut* (< *Bogo* < *Bogdan/Bogos(l)av*), *Bogiša* (< *Bogo* < *Bogdan/Bogos(l)av*), *Boguta* (< *Bogo* < *Bogdan/Bogos(l)av*), *Bojak* (< *Bojo* < *Bogdan/Bojan*), *Bojčin* (< *Bojko* < *Bojo* < *Bogdan/Bojan*), *Bokčín* (< *Boko* < *Bogdan/Bojan*), *Brajak* (< *Brajo* < *Bratis(l)av*), *Brajo* (< *Bratis(l)av*), *Branica* (< *Brano* < *Branis(l)av*),

plemena u srednjovjekovlju odlazili na zimsku ispašu u Konavle, a proljeća provodili u zubačkim gorama. Upravo je šteta koju je

Branilo (< *Brano* < *Branis(l)av*), *Branisav* (usp. *Branislav*), *Branko* (< *Brano* < *Branis(l)av*), *Braviša* (< *brav* 'mužjak sitne stoke' + *iša*), *Brobac* (usp. *brobinjav* 'pun mrava'), *Cvetko* (< *cvet* 'cvijet' + *ko*), *Čole* (usp. stara narodna imena kao što su *Čohlo* i *Čoleha*), *Dabiživ*, *Dobrašin* (< *Dobraša* < *Dobrivoj/Dobros(l)av*), *Dobri*, *Dobrivoj*, *Dragić* (< *Drago* < *Dragomir/Dragos(l)av*), *Dragiša* (< *Drago* < *Dragomir/Dragos(l)av*), *Dubravac* (< *dubrava* 'listopadna šuma'), *Dupjaš* (usp. *duplja*), *Hatilj* (< *hatati* 'mariti'), *Kovilj* (usp. *kovilje* 'rod trava'), *Krajko* (< *krajo* < *Kranis(l)av* 'Hranislav'), *Ljubeta* (< *Ljubo* < *Ljubidrag/Ljubomir*), *Ljubetić* (< *Ljubeta* < *Ljubo* < *Ljubidrag/Ljubomir*), *Ljubiša* (< *Ljubo* < *Ljubidrag/Ljubomir*), *Milac* (< *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Miladin* (< *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Milat* (< *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Mile* (< *Milovan/Miodrag*), *Mileta* (< *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Milko* (< *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Miloš* (< *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Milovac* (< *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Milša* (< *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Miodrag*, *Mirko* (< *Miro* < *Miros(l)av*), *Mirosav* (usp. *Miroslav*), *Momčil* (usp. *Momčilo*), *Nenada*, *Novak*, *Novisav* (usp. *Novislav*), *Njegovan*, *Obrad*, *Ostoja*, *Otač* (< *Oto* < *Otimir* 'Hotimir'), *Pokrajac*, *Priban* (< *Pribo* < *Pribis(l)av*), *Pribil*, *Pribisav* (usp. *Pribislav*), *Radaš* (< *Rade/Rado* < *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Radašin* (< *Radaš* < *Rade/Rado* < *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Radić* (< *Rade/Rado* < *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Radilo* (< *Rade/Rado* < *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Radivac* (< *Rade/Rado* < *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Radivoj*, *Radoje* (< *Rade/Rado* < *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Radonja* (< *Rade/Rado* < *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Radosal* (usp. *Radoslav*), *Radosav* (usp. *Radoslav*), *Radoš* (< *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Radovan*, *Rajko* (< *Rajo* < *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Rasmočić* (usp. *razmočiti* 'namakanjem učiniti što mekšim'), *Ratko* (< *Rade/Rado* < *Radivoj/Rados(l)av/Radovan*), *Skrajče* (usp. *Krajče* < *Kranislav* 'Hranislav'), *Skrvoje* (< *krv*), *Šišman* (< *šišati*), *Šurko* (< *šurko* 'hip. od *šurjak*'), *Tovariš* (< *tovariš* 'drug'), *Tvrtko* (< *Tvrde* < *Tvrdislav*), *Velimir*, *Viđen*, *Vladisav* (usp. *Vladislav*), *Vlatko* (< *Vlatko* < *Vlado* < *Vladimir/Vladislav*), *Vučerin* (< *Vučera* < *Vuče* < *Vuk*), *Vuk*, *Vukač* (< *Vuk*), *Vukica* (< *Vuk*), *Vukić* (< *Vuk*), *Vuksan* (< *Vuk*), *Vukša* (< *Vuk*), *Vukosal* (usp. *Vukos(l)av*), *Vukosav* (usp. *Vukoslav*) i *Žiga* (< *Živomir/Živorad*). Znatno su rjeđe potvrđena kršćanska imena: *Aleksija* (usp. *Aleksije* < *Aleksandar*), *Andrija*, *Đurađ*, *Đuraš* (< *Đuro* < *Đurađ*), *Ila* (< *Ilija*), *Ivan*, *Ivaniš* (< *Ivan*), *Ivko* (< *Ivo* < *Ivan*), *Janko* (< *Jano* < *Jan* 'Ivan'), *Kojo* (< *Kostadin/Nikola*), *Maretko* (< *Mareta* < *Maro* < *Marin*), *Nikola*, *Nikša* (< *Niko* < *Nikola*), *Pava* (< *Pavao/Pavle*), *Paviša* (< *Pavao/Pavle*), *Pavko* (< *Pavao/Pavle*), *Pavlij* (< *Pavle* + -ij), *Petko* (< *Peto* < *Petar*), *Sanko* (< *Sano* < *Aleksandar*), *Stepan* (usp. *Stjepan*), *Tomaš* i *Vikoje* (< *Viko* < *Viktor*). Hibridna su imena *Branula* (< *Bran-* + -ula), *Bratkul* (< *Bratk-* + -ul) i *Račul* (< *Rač-* + -ul) tvorena od osnova narodnih imena i dometka vlaškoga postanja -ul(a), a *Danul* (< *Dan-* + -ul) od osnove kršćanskog imena i dometka vlaškog postanja -ul. Osobno je ime *Vitas* moglo nastati i od narodnog *Vitomir* i od kršćanskog *Vit* 'Vid'.

zubačka stoka činila Konavljanima bila čestim uzrokom sukoba između Zubaca i Dubrovačke Republike.

Tijekom srednjovjekovlja u Zupcima se spominju toponimi Konjsko, Orašje, Turmenti i Rapti. Selo se Turmenti (*in Versigne in Turmentah*) spominje 1412. godine. Tad su braća Mitoš i Mioman Božićković bili optuženi za krađu žita. Iste se godine spominje i naselje Stulovo blizu Vrsinja. Godine 1420. spominje se Orašje, koje je bilo poprištem čestih otmica i krađa, a u vrelima su nabrojeni i stanovnici toga naselja: Obrad Golubić, Radić Branojević, Novak, Stepan i Pokrajac Radetinić, Stanihna Rašković, Milman i Vukosav Radetinić te Toma i Branko Branojević. Nakon pada Orašja pod osmansku vlast, često se spominje odmetnik Stepan Dabiživović Nenadić. Uz Čeklino polje pod selom nalaze se ostatci Čekline crkve (crkve svete Tekle), a u blizini i crkva Svete Gospođe oko koje se nalazi više od stotinu stećaka. Kod Spasove crkve u Orahu nalazi se, pak, nadgrobni spomenik Vukašina Dobrašinića iz druge polovice 15. stoljeća.¹² Godine 1420. uz Orašje se spominje i Konjsko (*in loco dico Conscho*), a u ožujku iste godine u naselju je pretučen Brajan Bokčinović.¹³ Godine 1425. spominju se Rapti u Zupcima,¹⁴ u kojima je živio vlasteoski rod Dobrovojević, a u selu se iste godine spominje Radiša Radmilović, čovjek Radića Dobrovojevića u vezi s krađom goveda Pribila Gojčinovića. Godine 1455. Vukac Radinčić iz Rapta s još je dvjema osobama optužen za krađu dvije ovce i tri koze Radmila Radonjića iz Orašja.¹⁵

Na početku osmanske uprave trebinjskim su područjem upravljali subaše (upravitelji pograničnih područja) i vojvode (upravljali dobrima sandžak-begova). Tako se 1483. godine spominje subaša Mehmed koji je upravljao Trebinjem i Vrsinjem, a 1501. Pervan, zajednički vojvoda za Novi (današnji Herceg Novi), Trebinje i Zupce.¹⁶ U 16. i 17. stoljeću Zupci su bili metom uskočkih napada i osmanskih odmazda, ali su, zbog izrazito nepovoljnih uvjeta za trgovinu, i sami stanovnici

¹² Đ. Tošić, *Trebinjska oblast u srednjem vijeku*, str. 32-33.

¹³ R. PEKIĆ, *nav. dj.*, str. 172, 174.

¹⁴ S. PUJIĆ, *nav. dj.*, str. 175.

¹⁵ Đ. Tošić, *Trebinjska oblast u srednjem vijeku*, str. 34.

¹⁶ V. J. KORAĆ, *Trebinje: period od dolaska Turaka do 1878., prvi dio*, str. 42-43.

predjela odlazili u pljačke, poglavito na dubrovačko područje. Tako je 1600. godine zabilježeno da su Husrin Memin i Radul Vlatković ubili nekoga u Mrcinama u Konavlima.¹⁷ Godine 1596.-1597. podignut je protuosmanski ustanak u kojemu su sudjelovali i stanovnici Zubaca, a na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće vodili su se i pregovori o novome ustanku koji bi podupro i papa Klement VIII., a u njima se spominjala i Crkvena unija.¹⁸ Tijekom Morejskoga rata (1684.-1699.), Zupci su se privremeno našli pod mletačkom upravom, a Mlečani su se iz njih konačno povukli 1701.,¹⁹ što je dovelo i do znatnog iseljavanja mjesnoga stanovništva na mletačko područje, poglavito u sjeverozapadni dio Boke kotorske. Tijekom 18. i 19. stoljeća protuosmanski ustanci bili su sve češći. Jedan od protuosmanskih vođa bio je i Zupčanin Luka Vukalović (1823.-1873.), rođen u Bogojevi-Selu, čija je ustanička djelatnost trajala od 1852. do 1865. godine. Zupci su s ostatkom Bosne i Hercegovine 1878. godine oslobođeni od Turaka, a područje je za austrougarske vladavine (1878.-1918.) pripalo trebinjskomu okrugu. U Kraljevini SHS i Jugoslaviji pripadalo je Mostarskoj oblasti (1922.-1929.) a potom Zetskoj banovini (1929.-1941.). Od 1945. godine Zupci su dijelom trebinjskoga kotara ili općine unutar Bosne i Hercegovine. Tijekom ratnih zbivanja, s područja je Zubaca napadano dubrovačko područje. Nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini 1995. godine, Zupci su pripali gradu Trebinju unutar srpskog entiteta u Bosni i Hercegovini.

Stanovništvo je Zubaca stoljećima gotovo isključivo srpsko i pravoslavno, a tragove katoličke prisutnosti nalazimo u nekim dokumentima. Tako Đuro Tošić²⁰ piše kako o katoličkoj prisutnosti u trebinjskome kraju svjedoče česta pozivanja na običaje "svete rimske crkve" i mnogo katoličkih sakralnih zdanja. Dok stara katolička sakralna stanja u Zupcima nisu poznata, postoji arhivski zapis iz 1474. godine o Jelki, kćeri Radovana iz Vrsinja, koja se žali na muža Jurja Vitkovića, koji ju je potjerao iz kuće s djecom "protiv sakramenta

¹⁷ *Isto*, str. 82-83.

¹⁸ *Isto*, str. 92-97.

¹⁹ *Isto*, str. 155.

²⁰ Đ. Tošić, *Trebinjska oblast u srednjem vijeku*, str. 227.

ženidbe".²¹ Treba ujedno napomenuti kako je do osmanskih osvajanja protok robe i ljudi iz Zubaca bio znatan (uostalom Zupčani su sa stokom provodili proljeća u Konavlima), a imamo svjedočenja i o naknadnim doseobama katoličkih obitelji iz Konavala u Zupce (npr. rod Vico). Na katoličku prisutnost ili utjecaj upućuju i neka osobna imena potvrđena među Zupčanima kao što su *Maretko* i *Marinko*, izvedeni likovi osobnog imena *Marin* koje je nastalo na kršćanskome zapadu. Ikavski odrazi u antroponimiji i toponimiji (usp. osobno ime *Cvitko* i toponim *Podsutiska*) upućuju na mogući ikavski supstrat ili adstrat, koji nije neočekivan na trebinjskome području.²² Zbog obilnih migracija u Zupcima je znatno manje starosjedilačkoga stanovništva, nego u Popovu, Trebinjskoj šumi i Površi.

3. Zubački ojkonomi

Obren Đurić-Kozić²³ u Zupce ubraja sljedeća naselja: Konjsko, Bogojevi-Selo (službeno je ime naselja Bogojević-Selo), Orašje (službeno je ime naselja Orašje-Zubci), Turmenti, Tuli, Kraj, Potkraj (dio je službenoga naselja Kraj), Kunja Glavica, Ograde, Grab i Drenovi Do. Mjesna zajednica Zupci (službeno Zubci) unutar grada Trebinja obuhvaća naselja Tuli, Turmenti, Orašje, Kraj, Potkraj, Ograde, Bogojević-Selo, Podštirovnik, Konjsko, Željevo (po Đuriću-Koziću to je dio Konjskoga), Ubla (Đurić Kozić naselje naziva Ubli i drži ga dijelom Bogojevi-Sela), Grab, Jablan-Do (Đurić-Kozić naselje smatra dijelom Ograda), Koženj Do (Đurić-Kozić naselje smatra dijelom Graba), Rupe (Đurić-Koziću to je zajedničko ime za Prasište, Ive, Kožanj-Do, Prčanje, Prašne Rupe i Pavlje Dole, naselja južno od Zubačkoga

²¹ IVICA PULJIĆ, "Pregled povijesti područja Trebinjsko-mrkanske biskupije do pada pod osmansku vlast", u: MARINKO MARIĆ – IVICA PULJIĆ (prir.), *Trebinjsko-mrkanska biskupija: Zbornik radova povodom 1000. obljetnice prvoga pisanog spomena Trebinjske biskupije i 700. obljetnice prvoga spomena Mrkanske biskupije*, Trebinjsko-mrkanska biskupija, Mostar, 2023., str. 154.

²² I Dragomir Vujčić upozorava na to da određen dio zubačkih doseljenika potječe iz Dalmacije, što se moralo odraziti na mjesni leksik i druge jezične razine. D. VUJČIĆ, *nav. dj.*, str. 92. O mogućoj predmigracijskoj slici istočne Hercegovine vidjeti u: D. VIDOVIĆ, "Utjecaj migracija na novoštokavske ijekavske govore u Neretvanskoj krajini i Donjoj Hercegovini", u: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 15, Zagreb, 2009., str. 283-304.

²³ O. ĐURIĆ-KOZIĆ, *nav. dj.*, str. 1236-1258.

polja), Kunja Glavica i Zapresjeka (Đurić-Koziću to je dio Ograda). Povijesne potvrde za imena navedenih naselja u Zupcima u srednjovjekovlju imamo za Turmente (1412.), Orašje (1420.), Konjsko (1420.) i Rapte (1425.). Godine 1701. spominju se u Zupcima²⁴ Drenovdol (današnji Drenovi Do), Ive, Konjsko, Orašje, Podgrab (današnji Grab), Potkrajčić (današnji Pokrajčići), Tul (današnji Tuli) Turmenta (današnji Turmenti) te Gola Brda, Orahovac (neslužbeno naselje) Podjavorje, Podsutiska (raselica Orašja), Pražište (možda Prašište), Strupanj, Vrhpolje i Vukodol (toponim).²⁵

Najveći je broj suvremenih zubačkih ojkonima motiviran biljnim nazivima: *Grăb*²⁶ < *grab* 'Carpinus', *Drènovi dô* < *drijen* 'Cornus mas' + *do* 'udubina u kršu', *Ôrašje* < *orah* 'Juglans' i *Jăblăn-Dô* (< *jablan* 'Populus nigra var. italica'), a posredno i *Pò(d)štirôvnik*²⁷ (< *štir* 'Amaranthus'). Na nazive životinja upućuju ojkonimi *Kònjškô* (< *konj*) i *Kúnjă Glàvica* (< *kuna*), a na ljudsko djelovanje ojkonimi *Ôgrade* (< *ograda* 'ograđeni prostor u koji se zagoni stoka') i *Ûbla* (< *ubao* 'zdenac'). Na bavljenje kožarstvom mogao bi upućivati ojkonim *Kôžanj-Do*. Usto, mjesni ojkonimi mogu biti motivirani antroponimima (*Bôgojevi-Sêlo*²⁸ < *Bogoje*), zemljopisnim nazivima (*Krâj* < *kraj*

²⁴ FAZILETA HAFIZOVIĆ, *Popis sela i zemlje sandžaka Krka, Klis i Hercegovina oslobođenih od Mletačke Republike 1701. godine*, SKD "Prosvjeta" – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Orijentalni institut u Sarajevu, Zagreb – Sarajevo, 2016., str. 378-385.

²⁵ Godine 1701. u Zupcima su zabilježena sljedeća narodna imena *Božo* (< *Bogdan/Božidar*), *Cvitko* (< *cvit* 'svijet' + -ko), *Grujica* (< *Grujo* < *Grubislav*), *Milko* (< *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Milutin* (< *Milut* < *Mile/Milo* < *Milovan/Miodrag*), *Mirčeta* (< *Mirko* < *Miros(lav)*), *Radoje* (< *Rade/Rado* < *Radivoj/Rados(lav/Radovan)*), *Stojan* (< *Stojo* < *Stojis(lav)*), *Vučić* (< *Vuk*), *Vuk*, *Vukman* (< *Vuk*), *Vukosav* (usp. *Vukoslav*) i *Vukota* (< *Vuk*). Ujedno su zabilježena kršćanska imena *Đuro* (< *Đurađ*), *Ivan*, *Jovan*, *Kuzman* (< *Kuzma*), *Marko*, *Marinko* (< *Marin*), *Mihajlo*, *Niko* (< *Nikola*), *Petar*, *Tadija* i *Toman* (< *Toma*). Potvrđeno je i strano ime *Komlen/Kommen*.

²⁶ U slavenskim toponimkonima biljni se apelativi rijetko izravno transonimiziraju u toponime. Da je tako i na zubačkome području, pokazuje podatak da se naselje *Grab* u povijesnim vrelima naziva *Podgrab*.

²⁷ Ojkonim je motiviran oronimom *Štîrôvnik*.

²⁸ Mjesno se naselje naziva i *Bûgojevi-Sêlo*.

'dio zemljišta na granici nizine i uzvisine', *Räpti* < *rapa*²⁹ 'udubina u kršu'), površinskim značajkama tla (*Rüpe*) i odnosom prema drugim toponimima (*Pòtkraj*). Ojkonim *Türmēnti* dovodi se u vezu sa sred-njolatinskim apelativom *tormentum* (*murale*) koji označuje oružje za rušenje zidova.³⁰ Najvjerojatnije je antroponimnoga postanja ojko-nim *Tūli*. Osobno je ime *Tul* zabilježeno 1330. godine u *Dečanskim hrisovuljama*, a postanje mu nije razriješeno.³¹

4. Motivacijska razredba toponima

U ovome se odlomku toponimi dijele po motivaciji. Uz toponim do-nosim osnovni podatak, a u bilješkama pod osnovnim tekstom do-datna objašnjenja.

4.1. Toponimi motivirani geomorfološkim odlikama tla

4.1.1. Zemljopisni nazivi u toponimiji (toponimni apelativi i izvedenice)

4.1.1.1. Odrazi zemljopisnih naziva: *Čàiri* (< *čaer* 'pašnjak' < tur. *çayır*), *Dòlac* (< *dolac* 'manja krška udubina'), *Dòlovi* (< *do* 'udubi-na u kršu'), *Dòlina* (< *dolina* 'veliki do'), *Kálac*³² (< *kal/kao* 'blato'), *Kàmeničkà dòlina* (< *kamenica* 'zbiralište vode'), *Klisure*, *Kòm*³³ (<

²⁹ O mogućim razlikama u etimologiji između apelativa *rapa* i *rupa* vidjeti u: RANKO MATASOVIĆ i dr., *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 2. sv. O–Ž, Institut za hrvatski jezik, Zagreb, 2021., str. 312.

³⁰ <http://ducange.enc.sorbonne.fr/TORMENTUM4> (12. 2. 2026.) U natuknici *conditorium* u Belostenčevu *Gazophylaciju* stoji da je *muralium tormentorum conditorium* puškarnica, tj. *velikeh puških sranišče*. IVAN BELOSTENEC, *Gazophylacium 1701. godine*, Mladost, Zagreb, 1972., str. 336. Na upućivanju zahvaljujem Dubravki Ivšić Majić. Radmilo Pekić ime naselja povezuje s prezimenom Turmentić, koje se u vrelima spominje od kolovoza 1422. kad je Rajan Turmentić bio sudionik pljačkaškoga pohoda, a 1439. ukradeni su mu vol i dvije koze koje mu je povjerio Pripko Radomanović iz Župe dubrovačke. R. PEKIĆ, *nav. dj.*, str. 173-174.

³¹ MILICA GRKOVIĆ, *Rečnik imena Banjskog, dečanskog i prizrenskog vlastelinstva u XIV veku*, Narodna knjiga, Beograd, 1986., str. 103.

³² Riječ je o lokvi u Kraju.

³³ *Kom* je pasište na granice Konjskoga i Korjenica.

kom 'velika strmina'; ERHSJ II: 131), *Krâj* (< *kraj*³⁴ 'dio zemljišta na granici nizine i uzvisine'), *Lõkva*, *Lúka* (< *luka* 'zemljište uz vodu'), *Lúke* (usp. *Luka*), *Pěćine*, *Pònore*,³⁵ *Pònori*, *Pòtpěć* (< *potpeć* 'mjesto pod pećinom'), *Prěšeka* (usp. *presjeka* 'udolina u gorskim predjelima'³⁶), *Prijévoj* (< *prijevoj* 'uleknuće između brda'), *Prijévor* (usp. *prijevoj*), *Răpti* (usp. *rapa* 'udubina u kršu'), *Râvni* (< *ravan* 'ravnica'), *Řt* (< *rt*³⁷ 'vrh koji se ističe između padina'³⁸), *Slivnica* (< *slijev* 'mjesto na kojemu se skuplja voda s okolnih strmina'), *Spīlo*,³⁹ *Studénac* (< *studenac* 'vrela sa studenom vodom'), *Sútjeska*⁴⁰ (< *sutjeska* 'duboka dolina strmih stjenovitih strana'), *Šljěme*⁴¹ (usp. *sljeme* 'vrh gore').

Unutar skupine toponima koja obuhvaća zemljopisne apelative i njihove izvedenice, najzastupljeniji su toponimi koji se odnose na morfološke oblike krša. U zubačkoj su se toponimiji tako uočavali apelativi *čair*, *do*, *dolac*, *dolina*, *jama*,⁴² *klisura*, *kraj*, *polje*,⁴³ *ponor*,⁴⁴

³⁴ U Neretvanskoj krajini i Popovu apelativ *kraj* označuje predio između korita rijeke (Neretve i Trebišnjice) i gorskih vijenaca, a u primorskim krajevima spoj kopna i mora.

³⁵ U međurječju Neretve i Bojane akuzativni lik često je temeljni mjesni toponimni lik. Usp. ojkonime Goračice u Zažablju, Turkoviće u Popovu, Preradce kod Bileće, Dežuloviće na Pelješcu, Belane kod Tivta i Zupce kod Bara. Službena su imena spomenutih naselja Goračići, Turkovići, Preradci i Zupci. Samo je lik Belane postao hodonimom (imenom ulice) u Tivtu.

³⁶ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. XI, JAZU, Zagreb, 1935., str. 203.

³⁷ Apelativ *rt* danas na južnoslavenskome području uglavnom označuje izbočeni dio kopna koji se pruža u more ili jezero, no prethodno je označivao izbočinu. RANKO MATASOVIĆ i dr., *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 2. sv. O–Ž, str. 308.

³⁸ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. XIV., str. 204.

³⁹ Riječ je o lokvi iz koje se napaja stoka.

⁴⁰ Podno klisure Sutjeske ostatci su suhoga korita rijeke koja je nekoć tekla iz Ubala u Zubačko polje.

⁴¹ Lik je *šljeme* najpotvrđeniji na crnogorskome jezičnom području, ali je zabilježen i u hrvatskim štokavskim (i)jekavskim govorima u Neretvanskoj krajini (Slivno) i Boki kotorskoj (Perast).

⁴² Usp. toponim *Vuline jame* u 4.5.1.1.

⁴³ Usp. toponim *Malo polje* u 4.1.3.

⁴⁴ Apelativ *ponor* u dinarskim predjelima označuje provaliju, mjesto na kojemu rijeka ponire ili duboku udolinu. NIHAĐA IBRIŠIMOVIĆ, "Ortografski apelativi

potpeć, presjeka, rapa, ravan, spila (zabilježen je lik *spilo*⁴⁵) i *sutjeska*. Na blatišta i zbirališta vode ukazuju toponimi koji sadržavaju hidronimne apelative *kalac* i *lokva*,⁴⁶ koji se odnose na blatišta, toponimi koji sadržavaju apelativ *luka* upućuju na vodoplavno zemljište, na vrelo upućuje toponim *Studenac*, na mjesto na koje se voda slijeva *Slivnica*, na zbiralište vode *Kamenička dolina*, a na negdašnji vodotok apelativ *korito*.⁴⁷ Zabilježeni su i odrazi oronimnih apelativa *rt* i *šljeme* (usp. *sljeme*) koji se odnose na vrhove, *kom* koji se odnosi na padinu te *prijevor* kojim je imenovan prijevoj.

4.1.1.2. Toponimne metafore: *Blîzna*⁴⁸ (usp. **blizъn* 'blizanac'), *Bùbreg* (< *bubreg*⁴⁹ 'šiljak'), *Cijépci* (< *cijepac* 'cjevanica'), *Kàlupnā grēda* (< *kalup*), *Klòbūk* (< *klobuk* 'šešir'), *Kòbō* (< *kobo* 'kabao, drveni sud u koji se muzu ovce i koze'), *Kòserice* (< *kosijer* 'kosir, veliki svijeni ručni nož'), *Kòtō* (< *koto* 'kotao, bakreni sud koji služi za kuhanje mlijeka ili grijanje vode'), *Kòvale* (usp. *kova*⁵⁰ 'posuda iz koje se zaima voda iz zdenca'), *Kòžuvi* (usp. *kožuh*), *Líce* (< *lice* 'predio okrenut Suncu'), *Lopári* (< *lopar* 'drvena motka kojom se drži kruh dok ne uskvasa'), *Lòpate* (< *lopata*), *Nògati dô* (< *noga*⁵¹ 'polje'), *Òglavak* (< *oglav* 'dio opreme koji se konjima stavlja na glavu'), *Pānte* (< *pante*⁵² 'drva na kojima se suši meso te vješaju kukuruz za sjeme i vijenci luka'), *Pàsac*

u savremenoj ilijaškoj toponimiji", u: *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, 32, Zagreb, 2023., str. 54.

⁴⁵ *Spila* je posve uobičajen apelativ u jugoistočnoj Hercegovini.

⁴⁶ U Zupcima su lokve iskopane rupe kruznoga ili elipstastoga oblika koje se sužavaju poput lijevka. O. ĐURIĆ-KOZIĆ, nav. dj., str. 1116.

⁴⁷ Usp. toponim *Lesova korita* u 4.5.1.1.

⁴⁸ Riječ je o dvjema lokvama u Turmentima.

⁴⁹ Apelativ *bubreg* zabilježen je samo u istočnoslavenskim i južnoslavenskim jezicima te se drži posuđenicom iz kojega turkijskoga jezika, najvjerojatnije bugarskog. R. MATASOVIĆ i dr., *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 1. sv. A–Nj, Institut za hrvatski jezik, Zagreb, 2016., str. 92. Na području između Neretve i Rijeke dubrovačke apelativ se toponimizirao te označuje brda sa šiljastim vrtom, a u Popovu mu odgovara toponimizirani apelativ turskoga postanja *perčin* (usp. oronim *Pêrčin* u Dobrome Dolu).

⁵⁰ A. ŠKALJIĆ, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966., str. 417.

⁵¹ Apelativ je *noga* 'polje' potvrđen i u Zažablju.

⁵² O. ĐURIĆ-KOZIĆ, nav. dj., str. 1138.

(< *pasac* 'uski prolaz' < *pas* 'pojas'), *Pàsci* (usp. *Pasac*), *Stäpi-br̃do* (< *stap* 'uska visoka drvena posuda u kojoj se tuče maslac'), *Stüpin vr̃h* (< *stupa* 'drveni sud u kojemu se drobi žito'), *Ždrijélo* (< *ždrijelo* 'tjesnac').

Izvori su toponimnih metafora raznoliki. To mogu biti predmeti iz svakodnevnog uporabe i njihovi dijelovi (*kalup*, *kobo* 'kabao', *koto* 'koto', *kova*, *pante* i *stap*), nazivi oruđa (*kosir*, *lopar* i *lopata*) i dijelovi konjske opreme (*oglav*). Potvrđeni su odrazi naziva odjevnih predmeta (*klobuk*, *kožuh* i *pasac*) te odrazi naziva dijelova tijela (*bubreg*, *cijepac*, *lice*, *noga*, *ždrijelo* i *ždulac*⁵³ 'ždrijelo').

4.1.2. Toponimi s obzirom na razmještaj, oblik i izgled tla ili vode

4.1.2.1. Toponimi uvjetovani smještajem zemljopisnog objekta: *Čělnā glāvica*, *Čelòpeci*, *Čòlopeke*, *Međùgrōnice*, *Mràčila*, *Nùgli* (usp. *Nugo*), *Nùgō* (< *nugo* 'mjesto u kutu'), *Podzàušje* (< *zaušiti*⁵⁴ 'zavinuti'), *Pòpoljā glāvica* (< *popolji* 'poljski' + *glavica*), *Pòtkrājnice*, *Pòtkućnice*, *Pòtkutnjice*, *Prèkulje*, *Prísoje*, *Šěnāč-dô*, *Šeničišta* (usp. **Sjeničišta*), *Vrtijeljka* (< *vrtjeti*), *Zăuškā glāvica* (usp. *Podzaušje*).

Veći je dio toponima iz ove skupine motiviran (ne)izloženošću zemljopisnog objekta Sunčevim zrakama⁵⁵ (*Čělna glavica*, *Čelòpeci*/*Čòlopeke*,⁵⁶ *Mračila*, *Šenač-do* i *Šeničišta*), a toponim *Vrtijeljka* upućuje na mjesto izloženo udarima vjetra. Smještaj se, pak, zemljopisnog objekta određuje prefiksom (*među-*, *pod-* i *pre-*) te sufiksima

⁵³ Usp. toponime *Mali* i *Veliki ždulac* u 4.1.3. Apelativ *ždulo* u značenju *ždrijelo* zabilježen je, među ostalim, u Nevesinju. *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, sv. 1-19, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1959.-2014., sv. 5, str. 326.

⁵⁴ Usp. ojkonom *Zaušje* u bilečkim Rudinama.

⁵⁵ Ovoj skupini pripadaju i oronimi *Mali* i *Veliki svitavac*, koji se povezuju s glagolom *svitati*. U hidronimiji toponimi koji se izvode iz toga glagola označuju bistre tekućice. Usp. LADISLAV HOŠÁK – RUDOLF ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku, II M–Ž*, Academia nakladatelství československé akademie věd, Prag, 1980., str. 530.

⁵⁶ Vujčić navodi da su u jugoistočnoj Hercegovini *čelòpeci* zemljišta nepogodna za obradbu. D. VUJČIĆ, *nav. dj.*, str. 100.

-ica i -je koji se dodaju na osnovu u kojoj je sadržan toponim uz koji je pojedini predio smješten.

4.1.2.2. Toponimi koji označuju oblik i površinska svojstva tla (izravni i metaforični): *Dùbokē dōline*, *Düğē njīve*, *Düğī dō*, *Krīvalj*⁵⁷ (< *kriv* 'krivudav'), *Kūse/Kūsulje* (usp. *kusast* 'širok'), *Mālaštica*, *Öblā glāvica*, *Öštrā glāvica*, *Öštrī vřv*, *Plitkī dō*, *Strmòglavice*, *Tròglav*, *Tvřdā glāvica*, *Tvřdē njīve*, *Visókovine*.

Većina je toponima iz ove skupine pridjevska postanja te sadržava pridjeve *dubok*, *dug*, *kriv*, *kusast*, *malen*, *obao*, *oštar*, *plitak*, *strm*, *tvrd* i *visok*.

4.1.2.3. Toponimi koji se odnose na sastav i osobitosti tla ili vode: *Bijēlā njīva*, *Bijēlī kāmēn*, *Böbot* (< *bobot* 'potmuo glas, potmula vika'⁵⁸), *Cřnō kŭčje* (< *crn* + *kuk* 'stjenoviti vrh u obliku stošca'), *Gnjļlavī vřti*, *Grēda* (< *greda* 'okruglast kamen'), *Jezērina* (< *jezero*⁵⁹), *Kòsmatā glāvica* (< *kosmat* 'šumovit'), *Luginje* (< *lug*), *Mēlovine* (< *mēlv* 'sitan pijesak'⁶⁰), *Pěšaje* (usp. *plješiv* 'ogoljen'), *Prāšište*, *Prāšnē rūpe*, *Rīč* (usp. *rika*), *Rīlji* (usp. *riti*, *rovati*), *Rūpe*, *Rŭpnī dō*, *Stijēne*, *Škrīpiči* (< *škrip* 'procijep' < *EXCĒRPA⁶¹), *Trāvnī dō*, *Trāvnī dōli*.

Najveći se dio toponima iz ove skupine odnosi na različite vrste stijena i stjenovitih područja. Tako su se u zubačkoj toponimiji odrazili apelativi *greda*, *ljut*,⁶² *rupa*, *stijena* i *škrip*. Toponimi koji sadržavaju pridjev *bijel* mogu se odnositi na mjesta okrenuta prema Suncu ili na bijela tla, a oni koji sadržavaju pridjev *crn* na predjele s crnogoričnim pokrovom (u oronimiji) ili predjele u kojima ima crnice (u udolinama). Odsutnošću su biljnoga pokrova uvjetovani toponimi

⁵⁷ *Krivalj* je lokva u Orašju.

⁵⁸ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. I., str. 464. *Bobot* je bila njiva koja se nekoć često nalazila pod vodom, a promjenom geomorfologije sad se odnosi na predio u kršu.

⁵⁹ Apelativ *jezero* ponajprije označuje oveću stajaćicu, ali može, kao u Zupcima, označivati i blatnu lokvu.

⁶⁰ PETAR ŠIMUNOVIĆ, *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 214.

⁶¹ ORSAT LIGORIO, *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014., str. 131.

⁶² Usp. toponim *Čuđeva ljut* u 4.1.1.

motivirani pridjevom *pješiv* (*Pešaje*), a prisutnošću oni koji sadržavaju pridjeve *kosmat* (*Kosmatova glavica*) i *travni* (*Travni do* i *Travni doli*). Ujedno se u ovoj skupini toponima nahode prežitci hidronimnih osnova koji se odnose na povremena prirodna zbirališta vode (*Jezerina*). Vrsta tla odražava se u toponimima koji sadržavaju apelative *gnjila* 'glina', *lug* i *prah*. Predio *Rilji* odnosi se na izrovano zemljište, a *Prašište*⁶³ na predio s prhkom zemljom. Onomatopejskoga su postanja toponimi *Bobot* i *Rič*.

4.1.3. Odnosni toponimi: *Dóčić*, *Dóčine*, *Dônjē njīve*, *Dônji Tûli*, *Gôrnji Tûli*, *Ĭspod Kòsmatē glàvicē*, *Mâlā Blízna*,⁶⁴ *Mâlā glàvica*, *Mâlā Pràsa*, *Mâlā smrèkova glàvica*, *Mâlā Zìravica*, *Mâlē dūge*, *Mâlī kòvāč*, *Mâlī kùk*, *Mâlī svìtavac*, *Mâlī Štèdar*, *Mâlī Vilinjak*, *Mâlī ždùlac*, *Mâlō pòlje*, *Mâlō Sřðevo břdo*, *Njìvica*, *Pòbrežnice* (< **Podbrežnice*), *Pòdbrdo*, *Podgràdīski dô* (< **Podgradinski do*), *Podvórci*, *Pòdvorišta*, *Pòràće* (< **Podraće*), *Pòštenice* (< **Podstjenice*), *Pòspile* (< **Podspile*), *Pòštirovnik* (< **Podštirovnik*), *Pòtkrāj*, *Potpròkos*, *Rùpine*, *Ublìcina*, *Vèlikā Blízna*, *Vèlikā glàvica*, *Vèlikā Pràsa*, *Vèlikā smrèkova glàvica*, *Vèlikē dūge*, *Vèlikī kòvāč*, *Vèlikī kùk*, *Vèlikī svìtavac*, *Vèlikī Štèdar*, *Vèlikī štiròvnik*, *Vèlikī ũšljivac*, *Vèlikī ždùlac*, *Vèlikō Sřðevo břdo*, *Vèljā gòra*, *Zágràde*, *Zàprešeka*, *Zavilīnjak*.

Dvorječni se odnosni toponimi najčešće tvore od pridjeva i imenice (npr. *Veliki Štedar*), a odnos se među samim toponimima najčešće iskazuje antonimnim parovima pridjeva, pri čemu antonimni par *gornji* – *donji* izražava prostorne, a *mali* – *veliki* (rijetko *velji*) kvalitativne odnose.⁶⁵ Antonimija se u jednorječnim istokorijenskim toponimima izražava prefiksima *pod-* i *za-*.

4.1.4. Toponimi motivirani nazivima biljaka te biljnih zajednica i plodova: *Àvtenī dô* (usp. *avtovina* 'abdomina, smrdljiva bazga,

⁶³ Budući da je u starijim zapisima potvrđen i lik *Pražište*, ne isključujem mogućnost da se toponim može povezati s glagolom *pražiti* 'krčiti zemljište izazivanjem požara'. P. ŠIMUNOVIĆ, *Bračka toponimija*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 50.

⁶⁴ *Mala* i *Velika blizna* lokve su u Kraju.

⁶⁵ ANĐELA FRANČIĆ – MILICA MIHALJEVIĆ, "Antonimija u hrvatskoj toponimiji", u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, 23-24, Zagreb, 1997-1998., str. 54.

Sambucus ebulus'), *Bâdelj* (< *badelj* 'sikavica, *Silybum marianum*'), *Bòrovik* (< *borovik* 'borova šuma'), *Bùkovica* (< *bukva* 'Fagus'), *Cèrovac* (< *cer* 'hrast, *Quercus cerris*'), *Ćiperovo br̂do*⁶⁶ (< *ćiper* 'čempres, *Cupressus*'), *Drènovi* (< *drijen*⁶⁷ 'Cornus mas'), *Drènovi dô* (usp. *Drenovi*), *Dùbovâ glàvica* (< *dub* 'hrast, *Quercus*+ *glavica*'), *Dùbrava* (< *dubrava* 'listopadna šuma'), *Dùbravac* (usp. *Dubrava*), *Dùbrōvnik* (usp. *Dubrava*), *Gràbovača* (< *grab*⁶⁸ 'Carpinus'), *Gràbōve dōline* (usp. *Grabalje*), *Gràbōve rùpe* (usp. *Grabalje*), *Ĭve* (< *iva* 'dupčac, *Teucrium montanum*'), *Jàblān-Dô* (< *jablan* 'Populus nigra var. *Italica*'), *Jàbuke* (< *jabuka* 'Malus'), *Jàsikovac* (< *jasika* 'Salicaceae'), *Jävörći* (< *javor* 'Carpinus'), *Jävorova glàvica* (usp. *Javorci*), *Jävorovi dô* (usp. *Javorci*), *Kìtica glàvica* (< *kitica* 'cvijeće vezano u snopić'), *Kòprìvnā rùpa* (< *kopriva* 'Urtica'), *Kòprìvnī-dô* (usp. *Koprivna rupa*), *Krùščice* (< *kruščica* 'mala kruška'), *Kùpjenovac* (< *kupjena*⁶⁹ 'kupina, *Rubus ulmifolius*'), *Kupničina* (usp. *Kupjenovac*), *Ljèskovac* (< *lijeska* 'Corylus'), *Mäkljen* (< usp. *maklen* 'Acer monspessulanum'), *Ôrašje* (< *orah* 'Juglans'), *Ôraškō br̂do* (usp. *Orašje*), *Podòrag* (< **Podorah*; usp. *Orašje*), *Popràtine* (< *poprat* 'paprat, *Pteridophyta*'), *Sìljevice* (< *silj* 'Cyperus'), *Smrèkova glàvica* (< *smreka* 'Picea'), *Štìrōvnik* (< *štir* 'Amaraanthus'), *Tr̂novac* (< *trn*⁷⁰ 'Prunus spinosa'), *Vìšnjice* (< *višnja* 'Prunus').

U zubačkoj su se toponimiji odrazili apelativi koji upućuju na postojanje različitih vrsta stablašica (*bukva*, *cer*, *drijen*, *dub*, *grab*, *jablan*, *jasika*, *jabuka*, *javor*, *kruš(k)a*, *makljen*, *orah*, *smreka* i *višnja*), grmoličkih (*kupina*, *lijeska*, *paprat*, *smrdljika* i *trn*) i zeljastih biljaka (*abat*, *badelj*, *iva*, *kopriva*) te vrsta trave (*štir*). U mjesnoj su se toponimiji

⁶⁶ Usp. oronim *Kiper* u Trebinjskoj šumi.

⁶⁷ Od drenjina se nekoć činila i rakija drenovača.

⁶⁸ *Grabovača* je lokva u Turmentima. Različite su vrste graba služile za proizvodnju ugljena i izradbu užadi te kao prostirka stoci.

⁶⁹ Apelativ *kupjena* potvrđen je i u susjednim Konavlima. KREŠIMIR VESELIĆ, *Blago konavoskih riječi*, Ogranak Matice hrvatske Konavle, Gruda, 2020., str. 55.

⁷⁰ *Trnovača* je lokva u Turmentima. Dio je toponima koji sadržavaju naziv biljke *trn* vjerojatno motiviran pučkim vjerovanjem da se crni trn (ili trnjina, *Prunus spinosa*) pušta da raste u blizini kuća kako bi se zli duhovi na njih naboli.

također odrazili nazivi biljnih zajednica (kao što su *borovik* i *dubrava*) te dijelova biljaka (*kitica*).

4.1.5. Toponimi u svezi s nazivima životinja i životinjskih staništa: *Bravènik* (usp. *brav* 'ovan'), *Ćûkova grêda* (< *ćuk* + *greda*), *Göľuböw dô* (< *golub* + *do*), *Jăstrebiga* (< *jastreb*), *Jêjevac* (< *jej*⁷¹ 'sova'), *Kokòšin kùk* (< *kokoš* + *kuk*), *Kònjškô* (< *konj*), *Krăvica* (< *krava*), *Kúnjă Glàvica* (< *kuna* + *glavica*), *Kurjăštice* (< *kurjak* 'vuk'), *Măgarêcă glàvica* (< *magarac*), *Örlî řt* (< *orli* 'orliji, orlov' + *do*), *Örlovac* (< *orao*), *Örlovica* (usp. *Orlovac*), *Örlovine* (usp. *Orlovac*), *Prčănje* (< *prč* 'jarac za rasplod'), *Šililă glàvica* (usp. *šilje* 'neojanjeno janje' + *glavica*), *Vûčjă glàvica* (< *vuk* + *glavica*), *Vûkov dô* (< *vuk* + *do*), *Vúčji zûb* (< *vuk* + *zub*), *Vukòdô* (usp. *Vučja glavica*), *Vûkove dòline*.

Unutar gore navedene skupine nalaze se toponimi u kojima su se odrazili nazivi ptica (*ćuk*, *golub*, *jastreb*, *jej* i *orao*) te nazivi divljih (*kuna*, *kurjak* i *vuk*) i domaćih životinja (*kokoš*, *konj*, *krava*, *magarac* i *šilje*). Dakako, moguće je da su neki od toponima iz ove skupine motivirani osobnim imenima (npr. *Vuk*) ili nadimcima motiviranim naziva životinja (npr. od *ćuk*).

4.2. Toponimi nazvani prema drugim toponimima

Zemljopisni objekti iz ove skupine (*Blizanjškô brđo*, *Lăzina pod Örlövu grêdu*, *Skòznîčkî vrh* i *Šljemènskî dô*) imenovani su prema toponimima *Blizna*, *Orlova greda*, *Skozник* i *Šljeme*.

4.3. Toponimi motivirani ljudskom djelatnošću

4.3.1. Toponimi prema izgrađenim objektima i zdanjima

4.3.1.1. Toponimi prema nazivima za gospodarske objekte: *Bûnăr* (< *bunar* 'zdenac' < tur. dij. *bunar*⁷²), *Dvöřišta*, *Hân*⁷³ (< *han* 'prenoći-

⁷¹ Ornitonim je potvrđen u Neretvanskoj krajini, istočnoj Hercegovini i Konavlima te na Pelješcu. KREŠIMIR VESELIĆ, *nav. dj.*, str. 41.

⁷² R. MATASOVIĆ i dr., *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 1. sv. A–Nj, str. 96.

⁷³ *Han* je zdenac, a danas i stari dio sela Graba. Ime je *Han* promijenjeno u *Grab* jer su se pod velikim grabom u selu na zbor skupljali svi Zupci te je po predaji upravo tu herceg Stjepan postavio prvi han za vozače kočija iz Herceg Novoga prema unutrašnjosti. O. ĐURIĆ-KOZIĆ, *nav. dj.*, str. 1254.

šte' < tur. *han*⁷⁴), *Klăčine* (< *klačina* 'vapnenica' < CALCE⁷⁵), *Lùže* (< *luža*⁷⁶ 'mjesto u dnu dvorišta gdje se baca smeće'), *Pod àvliju* (< *avlija* 'dvorište ograđeno zidom' < tur. *avli*⁷⁷), *Ûbla* (< *ubo*⁷⁸ 'ubao, zdenac'), *Zgrăde* (< *zgrada* 'mjesto za pohranu sijena').

U ovoj su skupini toponima zabilježeni odrazi hidronimnih apelativa (*bunar*, *čatrnja*⁷⁹ i *ubo*) te naziva za ugostiteljske objekte (*han*), dijelove stambeno-gospodarskih cjelina (*avlija* i *dvorište*), mjesta na kojima se pohranjuje sijeno (*zgrada*) i mjesta na kojima se proizvodi vapno (*klačina*).

4.3.1.2. Toponimi kao odrazi naziva za obrambene objekte: *Grădina*⁸⁰ (< *gradina* 'pretpovijesna utvrda'), *Metèriz* (usp. *meteriz*⁸¹ 'opkop od zemlje, rov' < staroosm. *meteris* 'rov'), *Sközniĳ* (usp. *skožnik* 'noćni stražar'⁸²), *Ziřovica* (usp. *zirjak* 'vidikovac'⁸³).

Na mjesto mogućih pretpovijesnih utvrda upućuje toponim *Gradina*, a toponim *Meteriz* imenovan je prema objektu iz razdoblja osmanske vladavine. Na stražbenice se odnose toponimi *Skožnik* i *Ziřovica*.

4.3.2. Toponimi prema obitavalištima te javnim prostorima i putovima: *Krstatì dô*, *Ôpūće*, *Prògon*, *Sèlišta*, *Ûlice* (< *ulica* 'put kojim se progoni stoka'), *Vözniĳ*⁸⁴ (< *voznik* 'put kojim se progoni stoka').

⁷⁴ A. ŠKALJIĆ, *nav. dj.*, str. 309.

⁷⁵ O. LIGORIO, *nav. dj.*, str. 91.

⁷⁶ O. ĐURIĆ-KOZIĆ, *nav. dj.*, str. 1129.

⁷⁷ A. ŠKALJIĆ, *nav. dj.*, str. 106.

⁷⁸ Iako se odrazio u toponimiji, apelativ *ub(a)o* nije dio aktivnoga leksika u Zažablju, Popovu i Konavlima.

⁷⁹ Usp. toponim *Čučukova čatrnja* u 4.5.1.2. Apelativ *čatrnja* Ligorio drži prežitkom balkanskoga latinитета. O. LIGORIO, *nav. dj.*, str. 112.

⁸⁰ Toponim *Gradina* odnosi se na četiri referenta: u Konjskome, Orašju, Tulima i Turmentima. Na Gradini s desne strane klanca Sutjeska Đurić-Kozić bilježi tragove nepoznate utvrde. O. ĐURIĆ-KOZIĆ, *nav. dj.*, str. 1243.

⁸¹ U nizinskim dijelovima Neretvanske krajine i u Popovskome polju apelativ *meteriz* može označivati i nasip, a na područjima uza željezničku prugu nasuto zemljište na koje su postavljene tračnice.

⁸² *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. XV., str. 302.

⁸³ P. ŠIMUNOVIĆ, *Toponimija hrvatskoga istočnojadranskog prostora*, str. 248.

⁸⁴ *Voznik* je lokva u Turmentima.

Toponimi koji pripadaju ovoj skupini odnose se na putove (*Opuće, Progon, Ulice* i *Voznik*), raskrižja (*Krstati do*) te napušteno naselje (usp. toponim *Selište* u Turmentima).

4.4. Toponimi prema gospodarskoj djelatnosti

4.4.1. Toponimi u svezi s poljoprivrednom djelatnošću

4.4.1.1. Toponimi u svezi s uzgojem kulture i tipovima obradivoga zemljišta: *Lučārnica* (< *lučarnica* 'njiva zasađena lukom'), *Njīve*, *Pīrnā pōljana* (< *pir* 'vrsta žitarice, *Triticum spelta*'), *Pōd* (< *podī* 'obradive površine na više razina'), *Pōdi*, *Pōdine*, *Prāsa* (< *prasa* 'poriluk, *Allium ampeloprasum* ssp. *porrum*' < tur. *pirasa*⁸⁵), *Pròsine* (< *proso* '*Panicum sp.*') *Rēpnī dō* (< *repa*), *Zāsad*, *Zāsade*.

Toponimi iz ove skupine uvjetovani su nazivima zemljišnih čestica kao što su *njiva* i *pod(ina)*, nazivima biljaka koje su se uzgajale (*luk, pir, prasa, proso* i *repa*) te rasadnicima (*Zasad* i *Zasade*).

4.4.1.2. Toponimi u svezi s veličinom i granicom obradivoga zemljišta:

Apelativ se *međa* najčešće upotrebljavao pri razgraničavanju pojedinačnih posjeda.

4.4.1.3. Toponimi u svezi s privođenjem tla kulturi: *Gārīšte*, *Izgòreline*, *Kòšvā glāvica*, *Krčevine*, *Kūriilo* (< *kurilo* 'krčevina nastala paljenjem'⁸⁶), *Lazetine*, *Lāzine*, *Macīnjāk-dō* (usp. *macinjati* 'usitnjavati grumene zemlje'), *Plijévnice* (usp. *plijeviti*), *Pōžār*, *Požàrika*, *Pròkos*, *Pròkosi*, *Pròkosnē njīve*, *Šenòkos*.

Većina se navedenih toponima odnosi na krčevine (*Krčevina*, *Kurilo*, *Lazetine* i *Lazine*) te plodna tla koja su se dobivala paljenjem (*Garište*, *Izgoreline*, *Požar* i *Požarika*), košnjom (*Koševa glavica*, *Prokos*, *Prokosi*, *Prokosne njive* i *Šenòkos*) ili kakvom drugom vrstom obradbe (*Macinjak-do* i *Plijevnice*).

⁸⁵ A. ŠKALJIĆ, *nav. dj.*, str. 524.

⁸⁶ INDIRA ŠABIĆ – MILICA LUKIĆ, "Imena prirodnog i kulturnog krajobraza srednjovjekovne Bosne – semantička analiza toponima", u: *Lingua Montenegrina*, 28/2, Podgorica, 2021., str. 54.

4.4.1.4. Toponimi koji se odnose na vinogradarstvo: *Lòzina* (< *lozina* 'odrezano pruće od loze').

4.4.2. Toponimi u svezi s uzgojem životinja

4.4.2.1. Toponimi u svezi sa stočarstvom i obitavalištima za stoku: *Gùbār* (< *gubar*⁸⁷ 'osoba koja izrađuje gubere, pokrivače od grube vunenene ili konopljine tkanine'), *Kòšare* (< *košara*⁸⁸ 'staja'), *Kònjūšnica*, *Konjūšice*, *Konjūšnica*, *Ögrada*, *Ögrade*, *Počivâlje* (usp. *počivalo* 'odmorište za stoku'), *Pòpāsci* (< *popasak* 'mjesto na koje se izgoni stoka'⁸⁹), *Svinjār*, *Vâlje* (usp. *valjalište* 'mjesto na kojemu se valja stoka'), *Zgòni* (< *zgon* 'ograđeno mjesto na kojemu se okuplja stoka').

Zabilježeni su isključivo odrazi naziva za ograđena mjesta na kojima boravi ili u koje se zagoni stoka (*košara*, *konjūšnica*, *ograda*, *popasak*, *svinjar*, *valje* i *zgon*) te za pastirska odmarališta (*Počivâlje*). Toponimi motivirani apelativom *ograda* u jugoistočnoj Hercegovini označuju i prostore u koje se zagoni stoka i ograđene njive, a katkad i granice između dvaju naselja.

4.4.3. Toponimi u svezi s ostalim gospodarskim granama: *Ćumûrnā glāvica* (< *ćumur* 'drveni ugljen' < tur. *kömür*).

Na iskorištavanje prirodnih bogatstava upućuje toponim *Ćumurna glavica*. Naime, još su u srednjovjekovlju stanovnici obližnje Trebinjske šume živjeli od pravljenja drvenoga ugljena koji je služio za izradu drvenih obruča na badnjevima.⁹⁰

4.4.4. Kulturno-povijesno uvjetovani toponimi

4.4.4.1. Toponimi u svezi s upravnom vlašću: *Bëgove njîve*, *Cărine*, *Knêž-dô*, *Krāljičin dô*.

Toponim *Carine* upućuje na carsko (najbolje) zemljište te se uza nj povezuje predaja o Zubanu Zupcu. U mjesnoj su se toponimiji okamenili i nazivi titula *beg*, *kraljica* i *knez*.

⁸⁷ Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, sv. 3, str. 722, 725.

⁸⁸ U navedenom je značenju apelativ potvrđen na Pelješcu i u Konavlima.

⁸⁹ D. VUJIČIĆ, *nav. dj.*, str. 100.

⁹⁰ Đ. Tošić, *Trebinjska oblast u srednjem vijeku*, str. 44.

4.4.4.2. Toponimi u svezi s mjesnom poviješću i mjesnim predajama: *Càrica*, *Càrevo pòlje*, *Đèvojačkā gréda*, *Kàluđerskē grēde*, *Něslān-glàvica*, *Něslān-vr̃h*, *Stràšivī dō*.

Uz predjele kao što je *Đevojačka greda* po krajevima istočno od Netretve zabilježene su predaje o tragičnim bjegovima kršćanki pred Osmanlijama. Po predaji se na *Kaluđerskim gredama* nad Grabom nalazio manastir koji je srušen nakon osmanskoga zaposjedanja te je u njemu navodno bilo zapaljeno od 10 do 12 kaluđera. Preživio je tek jedan koji je nakon paleži živio između stijena iznad manastira.⁹¹ Na *Neslan-glavici* Đurić-Kozić⁹² bilježi tragove opkopa. Po predaji su na tome predjelu Srbi porazili Grke pritom ih pobivši. Na *Carevu polju* Zuban Zubac je ulovio bijesnoga konja, što je bio uvjet da oženi buduću suprugu, a *Carica* je pištet (vrela) koje je po predaji očistila i uredila upravo Zubanova supruga.

4.4.5. Toponimi uvjetovani duhovnim i vjerskim životom zajednice

4.4.5.1. Toponimi motivirani vjerskim zajednicama te crkvenim građevinama i posjedima: *Čèklina cr̃kva*, *Čèklino pòlje*, *Gòmila*, *Gòmile*, *Gròb*, *Gròbōva glàvica*, *Ìljin vr̃h*, *Ìlijina gréda*, *Òđzine dòline*, *Pòdvōrje* (< *podvorje* 'manastirsko imanje'), *Pòpōštica*, *Pòpōv dō*, *Spàsova cr̃kva*, *Sr̃đevo br̃do*, *Vàsilica*.

Iz mjesne je toponimije razvidno da su se u Zupcima štovali Uzašašće Gospodinovo (sveti Spas), sveti Ilija (u Bogojevi-Selu, Grabu i Turmentima), Srđ (u Konjskome), Tekla (mjesno Čekla; u Orašju) i Vasilije (u Turmentima). Na crkvene posjede upućuju toponimi *Podvorje*, *Popoštice* i *Popov do*, a na grobišta *Grob* i *Grobova glavica*. Prežitak je muslimanske prisutnosti toponim *Odžine doline*.

4.4.5.2. Toponimi uvjetovani prežiticima pretkršćanskih vjerovanja: *Ljéljovac*, *Trijéskavac*,⁹³ *Māli vilinjāk*, *Vělikī Vilinjāk*.

⁹¹ Nastavak predaje kaže da je kaluđera otrovanim kolačem pokušala otrovati jedna udovica, no kako kaluđer nije pojeo kolač, njime su se otrovala udovičina djeca. O. ĐURIĆ-KOZIĆ, *nav. dj.*, str. 1256.

⁹² O. ĐURIĆ-KOZIĆ, *nav. dj.*, str. 1243.

⁹³ Na predjelu Trijeskavac nekoć su živjeli Vukobratovići.

Toponim *Trijeskavac* sadržava apelativ *trěskъ 'grom' te bi se mogao odnositi na negdašnje štovanje Peruna Gromovnika, pogotovo stoga što se u blizini nalazi i *Ilijin vrh*. Na prisutnost vila upućuje, pak, toponim *Mali vilinjak*, a toponim *Ljeljevac* mogao bi biti odrazom štovanja slavenskoga boga ljubavi Ljelje,⁹⁴ no treba imati na umu i kako apelativ *ljeljen* u mjesnim govorima može označivati i jelena.

4.5. Toponimi antroponimnoga postanja

4.5.1. Višerječni toponimi antroponimnoga postanja

4.5.1.1. Toponimi od antroponima i zemljopisnoga naziva: *Āničkī dō*, *Bājica dōline*, *Bòljedrāž-dō*, *Bórin-dòlovi*, *Brātojev/Brātev dō*, *Čūðeva ljūt*, *Ćátovića dō*, *Īkova glàvica*, *Īlīn vřv*, *Īvanove dōline*, *Īvovī dōli*, *Kāvurā glàvica*, *Kīsini dòlovi*, *Kōžanj-dō*, *Kúrtov-brijēg*, *Kúrtovića cijēpci*, *Lēmovo òsōje*, *Lésova kòrita*, *Ljùbiševa glàvica*, *Mārkova glàvica*, *Mīlošev vřv*, *Mīlovān brijēg*, *Mīlovān-dō*, *Mītrova glàvica*, *Òbradova glàvica*, *Pàvljī dōli*, *Pérovićskā glàvica*, *Pérovićskō òsōje*, *Peròvni dō*, *Ràdeljā glàvica*, *Rádov dō*, *Ròðāš-dō*,⁹⁵ *Rūvetin dō*, *Símove dōline*, *Sónina glàvica*, *Vòletin vřv*, *Vòljeva glàvica*, *Vránkovskā glàvica*, *Vùkalova dōlina*, *Vúkov dō*, *Vúline jāme*, *Zúpčevića dōlina*.

U ovoj su se skupini uščuvali apelativi koji se odnose na geomorfologiju krša: *do* (apelativ sadržava 15 toponima), *dolina* (4), *osoje* (2) te *jama* i *ljut* (po 1). Podjednako su često zastupljeni i odrazi oronimnih osnova: *glavica* (11), *vrh* (3) i *brijeg* (2). Od odraza hidronimnih osnova zastupljen je samo apelativ *korito* (1).

4.5.1.2. Toponimi od antroponima te gospodarskih naziva i naziva za obitavališta: *Čučukova čātrnja*, *Đúrove njīve*, *Gájove klāčine*, *Īline njīve*, *Kāvurā čātrnja*, *Ràdojeve njīve*, *Rádova njīva*, *Ráðevi vřti*, *Ūšićā njīve*.

U ovoj su skupini uščuvani nazivi njiva (5), *čatrnja* (2) te *klačina* i *vrt* (po 1).

⁹⁴ MARKO DRAGIĆ, "Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu", u: *Zbornik Filozofskog fakulteta u Splitu*, 5, Split, 2012., str. 46-47.

⁹⁵ *Rodaš-Do* je napušteno naselje kod Oraha.

4.5.2. Jednorječni toponimi antroponimnoga postanja: *Babànuše*, *Balàcuše*, *Čùčkovine*, *Čàtuša*, *Ćósovine*, *Dànilovine*, *Drobnjáci*, *Đèdići*, *Kòvāč*,⁹⁶ *Kurtàguše*, *Kúrtovine*, *Làlići*, *Màrkuša*, *Mlàdeškovine*, *Mòjčilovine*, *Pandùrica*, *Péndžovina*, *Ràdešići*, *Ràtkovići*, *Stàнкуše*, *Šišavac*, *Veziljuše*, *Vráńkovina*, *Žéljevac*.

Sufiksi kojima su tvoreni toponimi iz ove skupine označuju pripadnost (-ac, -ica, -ina, -ovina, -ulja i -uša).

U mjesnoj su se toponimiji odrazila sljedeća osobna imena *Anica* (< *Ana*), *Boljedrag*,⁹⁷ *Boro* (< *Borimir/Borislav/Borivoj*), *Bratoje* (< *Brato* < *Bratoslav*), *Čuđo* (< *Čudomil*), *Danilo* (usp. *Danijel*), *Đuro* (< *Đurađ*), *Gajo* (< *Gavrilo*), *Iko* (< *Ilija/Ivan*), *Ilija*, *Ivan*, *Ivo* (< *Ivan*), *Kurtaga*, *Leso* (< *Lesandro* 'Aleksandar'), *Ljubiša* (< *Ljubo* < *Ljubidrag/Ljubomir*), *Marko*, *Mladeško* (< *Mlade* < *Mladen*), *Miloš* (< *Milo* < *Miloslav/Milovan*), *Milovan*, *Mitar* (usp. *Dimitrije*), *Obrad*, *Pavo* (usp. *Pavao/Pavle*), *Pendžo* (< *Petar*), *Pero* (< *Petar*), *Radelj* (< *Rado* < *Radomir/Radoslav/Radovan*), *Rado* (< *Radomir/Radoslav/Radovan*), *Radoje* (< *Rado* < *Radomir/Radoslav/Radovan*), *Rođaš* (< *Rođa* < *Rodoslav*), *Ruvin* (usp. *Rufin*), *Simo* (< *Simeon*), *Sono* (< *Sofronije*), *Stanka* (< *Stana* < *Stanislava*), *Šiša*⁹⁸ (usp. *Šišoje*, *Šišman*), *Vranko* (usp. *vran* 'crn'), *Vuk* i *Vule* (< *Vuk*). Ujedno su se odrazila mnoga zubačka prezimena i prezimena iz okolice. Od mjesnih su se prezimena odrazila prezimena *Kavur*⁹⁹ (usp. *ka(v)ur* 'nevjernik' < tur. *gâ(v)ur*¹⁰⁰) iz Turmenata, *Kisin* (< *kiso* 'osoba lošega raspoloženja') iz Tuli, *Lalić* (< *Lalo* < *Lazar*) iz Orašja, *Ratković* (< *Ratko* < *Rado* < *Radomir/Radoslav/Radovan*) iz Konjskoga i Orašja te *Vukalović* (< *Vukalo* < *Vuk*) iz Bogojevi-Sela. Ujedno su se u mjesnoj toponimiji odrazila i prezimena iz okolnih

⁹⁶ Riječ je o brdu.

⁹⁷ Osobno ime potvrđeno je još u 9. stoljeću. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. I., str. 534.

⁹⁸ MILICA GRKOVIĆ, *nav. dj.*, str. 184. U mjesnome je zubačkome govoru šiš mlinac za kavu, a ne isključujem mogućnost ni da je riječ o kakvu nadimku povezanom sa šišanim kumstvom.

⁹⁹ Danas se prezivaju *Grgurević* (< *Grgur*) te su se oko 1700. godine u Turmente doselili iz Čvaljine. ĐURO TOŠIĆ, *Trebinjska oblast u srednjem vijeku*, Istorijski institut SANU, Beograd, 1998.; RISTO MILIĆEVIĆ, *Hercegovačka prezimena*, Svet knjige, Beograd, 2005., str. 363.

¹⁰⁰ A. ŠKALJIĆ, *nav. dj.*, str. 246.

područja: Čučković (< čučav 'patuljast, zaostao'¹⁰¹), Čatović (< čato 'pisar' < čatib < tur. *kâtib/kâtip*¹⁰²), Kurtović (< Kurt 'Vuk' < tur. *Kurt*¹⁰³), Perović (< Pero < Petar) i Zupčević (< Zupci) iz Trebinja, Balać (< Balo < Balislav) iz Volujca, Volić (< Volo < Vojislav) iz Zasada te Drobnjak (< Drobnjaci 'predio u Crnoj Gori južno od Durmitora') i Kovač (< kovač) iz Trebinjske šume. U mjesnoj su se toponimiji odrazila i prezimena Balić (< balija 'muslimanski seljak' < tur. *Bâli*), Bogoje (< Bogo < Bogdan/Bogoslav), Đedić (usp. *djedić* 'pripadnik nižega plemstva') i Radešić (< Radeša < Rado < Radomir/Radoslav/Radovan), čiji su nositelji nekoć mogli nastanjivati Zupce. U mjesnoj su toponimiji ušćuvani i nadimci Baban (< baba 'uv. od baka'), Čoso (< čoso 'bezbradi muškarac' < tur. *köse*), Lemo (< lem 'lijep'¹⁰⁴), Ušić (usp. *Vušić* < *Vušo* < *Vuk*) i Vezilja (< *vezilja*).

Toponimi iz ove skupine upućuju i na promjene u strukturi stanovništva i povijesnojezične mijene. Naime, od druge polovice 15. stoljeća, kad su Osmanlije osvojili Zupce, u velikoj je mjeri prekinuta dotad snažna veza toga područja s obližnjim Konavlima. Da je ona u određenoj mjeri ipak opstala, pokazuju podatci o doseljenicima iz Konavala u Zupce i nakon što su Zupci potpali pod osmansku vlast. Na prisutnost Konavljana kao stanovnika ili posjednika mogli bi upućivati i neki zubački toponimi kao što su *Ivovi doli* ili *Lesova korita*. Ti toponimi sadržavaju osobna imena tipičnija za katolike. Nadalje, toponim *Srđevo brdo* (usp. 4.4.5.1.) upućuje na štovanje svetoga Srđa, koje je bilo izrazito snažno na dubrovačkome području. Na moguće starije seobe s trebinjskoga područja na Pelješac upućuju odrazi endemskih prezimena kao što je Čučuković¹⁰⁵ (nositelji toga prezimena osim trebinjskog područja nastanjuju Janjinu) te odrazi apelativa *košara* 'staja', koji je izvan jugoistočne Hercegovine potvrđen u Konavlima i na Pelješcu. Nadalje, povijesni bi toponim *Podsutiska* mogao, s obzirom na ikavske prežitke u onomastikonu

¹⁰¹ ANTE KRALJEVIĆ, *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*, Dan d.o.o. – Matica hrvatska Široki Brijeg, 2013., Beograd, str. 46.

¹⁰² A. ŠKALJIĆ, *nav. dj.*, str. 185.

¹⁰³ *Isto*, str. 427.

¹⁰⁴ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. VI., str. 4.

¹⁰⁵ Usp. prezimena Berović u Sreseru i Veković u Osobjavi koja bi mogla potjecati s trebinjskoga područja.

jugoistočne Hercegovine (usp. osobno ime *Cvitko*), ukazivati na to da je povijesna dijalektoška slika trebinjskoga kraja drukčija od suvremene. Na ikavski supstrat, naime, upućuje još Marko Vego,¹⁰⁶ koji je na trebinjskome području uočio vrlo česte ikavske odraze *jata* u srednjovjekovnim vrelima.

4.6. Toponimi etničkoga, ktetičkog ili etnonimskog postanja

Grčkō grōblje, Tùrskā glàvica, Zùbačkī kăbō (< zubački + kabo 'kabao') i *Zùbačkō pōlje*.

Pridjev *grčki* odnosi se u jugoistočnoj Hercegovini na starinu objekta i na graditeljsko umijeće zidara ili klesara koji ga je izgradio. Grčka se groblja u Zupcima nalaze u Grabu i Konjskome. U ovoj su se skupini toponima još odrazili ktetici *turski* i *zubački*.

4.7. Toponimi nejasna postanja ili motivacije

Štêdar,¹⁰⁷ *Trêvêr*¹⁰⁸ i *Zàmunjā grūda*.

5. Jezična raslojenost toponima

U mjesnoj se toponimiji odražavaju različiti jezični utjecaji. U njoj su se tako okamenili različiti apelativi supstratnoga romanskog postanja. Od toga su dalmatoromanskog postanja apelativi *klačina* 'vapnenica' i *škrip* 'procijep u stijeni', a iz balkanskog latiniteta potječe apelativ *čatrnja* 'zdenac'. Sva su tri apelativa razmjerno često potvrđena u cjelokupnoj istočnoj Hercegovini, a apelativi *klačina* i *škrip* potvrđeni su i u obližnjim Konavlima. Ojkonim *Turmenti* izdvođi se, pak, iz srednjolatinskog apelativa *tortum* (*murale*) koji označuje oružje za rušenje zidova. Od adstratnih je slojeva očekivano najzastupljeniji turski. U zubačkoj su se toponimiji odrazili turski apelativi koji se odnose na vrste objekata (*avlija* 'dvorište', *han* 'prenočište' i *meteriz*

¹⁰⁶ M. VEGO, "Izvori o Trebinju i okolini u srednjem vijeku", str. 120.

¹⁰⁷ Oronim se može povezati s pridjevom *štedr* u značenju izdašan, obilat, no etiologija mu ostaje nepoznata.

¹⁰⁸ Budući da je riječ o pašnjaku, možda se toponim može povezati s glagolom *treviti* 'susresti' (usp. ojkonim *Srijetež* u hercegovačkome dijelu Zažablja koji se povezuje s glagolom *sresti*).

'opkop'), rudna bogatstva (*ćumur* 'kameni ugljen'), biljne nazive (*prasa* 'poriluk') i vjerske titule (*odža* 'hodža'), a česti su njegovi odrazi u skupini toponima antroponimnoga postanja (usp. prezimena *Čučković*, *Ćatović* i *Kurtović*). Iz temeljnoga slavenskoga sloja izdvajaju se odrazi toponimnih naziva (npr. *kom* 'strmina', *rt* 'vrh', *studenac* 'hladno vrelo' i *šljeme* 'sljeme, vrh gore'), toponomnih metafora (npr. *ždulac* 'ždrijelo, tjesnac'), biljnih (npr. *dubrava* 'listopadna šuma') i gospodarskih naziva (npr. *ubao* 'zdenac' i *zgon* 'tor'). U mjesnoj su se toponomiji ujedno odrazili arhaizmi (npr. pridjev *štedar*), ali se iz suvremenih toponima razaznaju i mjesne dijalektne crte poput provedbe 3. jotacije (usp. toponime *Đevojačka greda*, *Čeklina crkva* ili *Košerice*).

6. Zaključak

U ovome se radu toponomastički obrađuje 390 toponima u Zupcima u istočnoj Hercegovini. Riječ je o arhivskim i terenskim istraživanjima, dopunjenoj te prvi put cjelovito toponomastički obrađenoj građi s toga područja. Ta je građa dosad uglavnom bila popisana i u manjoj mjeri toponomastički obrađena. Toponimi se u radu obrađuju s obzirom na motivaciju i jezične slojeve, a toponomastičkom obradbom Zubaca zaokruženo je cjelokupno međurječje Neretve i Sutorine s hercegovačke strane hrvatsko-bosanskohercegovačke granice.

Zupci se pod imenom Vrsinje spominju od 1305., a od polovice 15. stoljeća prevladava horonim Zupci motiviran imenom vlaškoga plemena s toga područja. Tek je nekoliko ojkonima zabilježeno u srednjovjekovlju: Turmenti (1412.), Konjsko i Orašje (1420.) te Rapti (1425.). Na život iz predosmanskoga razdoblja uz nekropole stećaka i materijalne ostatke obrambenih i vjerskih zdanja (usp. toponim *Kaluđerske grede*) upućuju i neki toponimi iz kojih se očituje da su stanovnici Zubaca štovali svetoga Iliju, Srđa, Teklu i Vasilija. Velik se odljev Zupčana dogodio krajem 17. stoljeća nakon što su od Osmanlija oslobođeni Herceg Novi i Risan, a s druge se strane u Zupce doselio velik broj stanovnika iz zapadnih dijelova današnje Crne Gore (usp. toponim *Drobnjaci*).

Mjesna se toponimija razrađuje s obzirom na motivaciju i jezične slojeve. S obzirom na motivaciju, izdvajaju se odrazi zemljopisnih apelativa, od kojih su neki (poput apelativa *spilo* 'spilja') svojstveni

Zupcima, a često su vrelo toponimnih metafora nazivi za dijelove tijela (npr. apelativ *ždulo* 'ždrijelo'). Kao i drugdje po istočnoj Hercegovini, u Zupcima su vrlo česti toponimi antroponimnoga postanja u kojima su se okamenila stara slavenska narodna imena (npr. *Boljedrag*), a u mjesnoj su se toponimiji odrazili neki likovi kršćanskih (*Rubin* 'Rufin') i stranih imena (*Kurtaga*, *Leso* < *Aleksandar*).

Iz mjesne se toponimije razaznaju odrazi različitih jezičnih slojeva. Tako su potvrđeni tragovi supstratnoga romanskog sloja (uščuvani su u mjesnoj toponimiji apelativi *čatrnja*, *klačina* i *škrip*). Romanškoga je postanja ujedno ojkonom *Turmenti* koji se izvodi iz srednjolatinškog apelativa *tortum* (*murale*) koji označuje oružje za rušenje zidova. Očekivano je izrazito zastupljen adstratni turski sloj (npr. *Bunar*, *Čairi*, *Ćumurna glavica*, *Kavura glavica*, *Pod avliju*, *Prasa*).